

УДК 373.3.015.31:7

Т.Д. Сіваш, Вінниця, Україна / T. Sivash, Vinnytsia, Ukraine
e-mail: sivash-t@mail.ru

ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ ДІАЛОГУ ТРАДИЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ІННОВАТИКИ

Анотація. У статті висвітлюється важлива проблема розвитку художньо-творчих здібностей учнів початкової школи в контексті традиційних підходів та освітньої інноватики. Автор акцентує увагу на чутливості молодшого шкільного віку щодо творчого розвитку дітей, для яких творча діяльність стає природною і необхідною формою пізнання матеріально-предметного світу, виявляє резерви особистості, нові шляхи власного удосконалення. Наведено аналіз поглядів дослідників щодо необхідності збагачення особистості дитини цінними духовно-художніми враженнями, емоційністю сприйняття навколишнього світу, розвитком її здібностей, творчою самореалізацією. Простежено особливості світових технологій мистецької освіти та визначено їх спрямованість на стимулювання художньо-творчого потенціалу особистості, виховання потреби й здатності дітей до самореалізації та духовного самовдосконалення. Виявлено, що метою технологій художньо-творчого розвитку є формування особистісно-ціннісного ставлення дітей до мистецтва та дійсності, їх світоглядних уявлень, розвиток загальних та спеціальних здібностей особистості, художньо-образного мислення. Фундаментальною основою технологій художньо-творчого розвитку дітей є розвиток емоційно-чуттєвої сфери дітей, мистецька освіта школярів, інтегрований підхід до проведення занять, пізнавальна соціально-культурна діяльність, надання естетичних якостей предметному простору школи. Досвід організації художньо-творчого розвитку дітей заслуговує на подальше вивчення та впровадження у практику системи освіти.

Ключові слова: освітній процес, початкова школа, молодші школярі, розвиток, художня творчість, творча діяльність.

The problem of artistically creative development of elementary school students in the context of dialogue traditional approaches and pedagogical innovation

Annotation. The article deals with the important issue of artistic and creative abilities of elementary school students in the context of traditional approaches and education innovation. The author focuses on the sensitivity of primary school age children for creative development, creative activity which is natural and necessary form of material and knowledge of the objective world, reveals the individual reserves, new ways of improving their own. The analysis of the views of researchers on the need to enrich the child valuable spiritual and artistic experiences, emotional perception of the world, the development of skills, creative self. Investigated features of world technology and art education set their focus on stimulating artistic and creative potential, training needs and capacity children to self-realization and spiritual self. Found that the purpose of art and creative technology development is the formation of personality-value ratio of children to art and reality, their philosophical ideas, the development of general and special abilities of the individual, artistic and imaginative thinking. The fundamental basis of art technologies and creative development of children is the development of emotional and sensory areas of children art education students, integrated approach to studies, cognitive social and cultural activities, providing aesthetic qualities of the tangible space of the school. The experience of artistic and creative development of children deserves further study and implementation of the education system.

Key words: educational process, primary school, students of primary school, development, artistic creativity, creative activities.

Постановка проблеми. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України особливого значення набуває формування всебічно розвиненої, соціально активної особистості, здатної до примноження матеріальних і духовних скарбів суспільства. Це знайшло відображення у законах України «Про освіту» [4], «Про загальну середню освіту» [3], в «Національній доктрині розвитку освіти» [13], у державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») [8], у національній програмі «Діти України» [14].

Особлива роль у формуванні творчої особистості учня належить початковій школі. Адже саме молодший шкільний вік визначається психологами і педагогами як «період нижчої вікової межі креативного поля», тобто початковим у становленні творчої особистості людини. Для учнів молодшого шкільного віку творча діяльність стає природною і необхідною формою пізнання

матеріально-предметного світу, вона виявляє резерви особистості, нові шляхи власного удосконалення. На особливу роль художньої творчості вказують не тільки теоретики художнього виховання, але й американські діячі науки. К. Тейлор, який вивчає природу наукової творчості, зазначає: «Я вже неодноразово стверджував, що скоріше науці є чого повчитися у мистецтва, ніж навпаки... Художнє виховання, можливо, більш цінне в епоху науки, ніж це визнають. На відміну від виховання наукового, художнє виховання завжди ставило заохочення і розвиток творчості одним із головних завдань» [6, с. 9].

Аналіз досліджень. Проблема художньо-творчого розвитку молодших школярів висвітлена в роботах В. Барко, О. Борисової, І. Волкова, В. Вільчинського, Н. Вітківської, І. Гадалової, Н. Гурець, Д. Джоли, С. Левіна, В. Рожкової, Т. Сущенко, В. Сухомлинського, В. Томашевського.

Роль фізіологічних та психологічних факторів творчості досліджували О.Бакушинський, Л. Виготський, У. Джемс, П. Енгельмайєр, В. Зінченко, В. Кірієнко, Г. Кершенштейнер, В. Кузін, Л. Леонтьєв, Н. Наумова, К. Платонов, Я. Пономарьов, С. Раппопорт, К. Річі, О. Рубінштейн, Е. Торранс. Використання мистецтва як чинника розвитку творчої особистості було предметом ряду досліджень у філософії (Є. Басін, І. Зязюн, Л. Коган, В. Кудін, Г. Шевченко та ін.), психології (Р. Арнхейм, О. Бакушинський, Л. Виготський, В. Кузін, та ін.), педагогіки (В. Вільчинський, В. Кузь, М. Лещенко, Б. Ліхачова, Л. Масол, М. Миропольська, Б. Неменський, О. Рудницька, О. Савченко, Г. Тарасенко, А. Щербаков, А. Щербо та ін.). Автори цих досліджень мають спільну позицію щодо необхідності збагачення особистості дитини цінними духовно-художніми враженнями, емоційністю сприйняття навколишнього світу, розвитком її здібностей, творчою самореалізацією.

Метою даної статі є дослідження проблеми художньо-творчого розвитку учнів початкової школи в контексті традиційних підходів та педагогічної інноватики.

Виклад основного матеріалу. Творчість – продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення [2, с. 326].

Художня творчість – діяльність, спрямована на естетичне освоєння дійсності та задоволення естетичних потреб людини, характерними особливостями якої є опора на наочно-образне мислення, перевага емоційного компоненту, реалізація у мистецтві як особливій формі суспільної свідомості; продуктом художньо-творчої діяльності є художній образ, відображений у матеріальному об'єкті (в картині, скульптурі, літературному творі тощо) [5, с. 20-21].

В світових підходах до художньо-творчого розвитку дітей відповідно до оригінальності рис національних систем та загальних тенденцій існують деякі відмінності. В елементарній (початковій) школі Франції, яка зберігає наступність з материнською школою, програми передбачають єдність основних видів діяльності – сприймання, пізнання та оцінювання творів мистецтва національної та інших культур і художньо-творчого самовираження. У Бельгії у початковій школі цикл мистецьких предметів (artistic education), що становить єдину чотирикомпонентну освітню сферу («музика – малювання – танець – драма»), викладається одним учителем, який може на власний розсуд, але з урахуванням інтересів, потреб і здібностей дітей створювати підгрупи для розвитку художніх здібностей учнів. Філософія норвезької освіти не протиставляє мистецтва наукам, тому мистецтва вивчаються і як самостійні предмети, і як естетична складова змісту інших дисциплін та навчальних тем,

використовуються як метод навчально-виховного процесу [15]. Заслугує на особливу увагу модель художньо-естетичної освіти в Японії, що ґрунтується на ідеї здатності кожної людини відчувати природну красу. Традиційно в цій країні вважають, що можливо й необхідно розвивати не лише інтелект, а й емоційність, що є основою естетичного сприйняття, тому здібності поета, художника й музиканта можна й потрібно розвивати в кожній дитині [1, с. 28].

В англomовних країнах (США, Канаді, Великій Британії) поширення набули різноманітні інтегровані курси з естетичним компонентом. Естетизація педагогічного процесу здійснюється за технологією створення естетичного поля і передбачає чотири основні шляхи реалізації програми «Виховання мистецтвом»: 1) розробка інтегративного курсу, на викладання якого відводиться шоста частина щоденного навантаження; застосовується «групове викладання», тобто співробітництво викладачів мистецтвознавчого циклу; 2) доповнення змісту кожної навчальної дисципліни естетичним компонентом і водночас диференційоване вивчення предметів мистецтвознавчого циклу; 3) періодичне проведення тематичних занять-блоків, де окремі мистецтвознавчі та загальноосвітні дисципліни інтегруються навколо спільних для них понять; 4) викладання мистецтва як базової основи загальної освіти [9].

Світові технології мистецької освіти спрямовані на стимулювання художньо-творчого потенціалу особистості, виховання потреби й здатності дітей до самореалізації та духовного самовдосконалення.

Першою умовою художньо-творчого розвитку учнів, на думку Н. Миропольської, є організація цілеспрямованого емоційно-почуттєвого контакту школярів з різними проявами естетичного в навколишньому світі, що сприяло б вирішенню завдань: загострення емоційної сприйнятливості школярів до різних проявів естетичного як в житті, так і в мистецтві; збагачення їх уявлення чуттєво-образною інформацією; формування навички естетичної оцінки різноманітних виявів прекрасного (потворного); пробудження інтуїції, витонченості сприймання мистецтва; підготовка до емпатійного входження дитини у світ мистецтва [7, с. 134].

Видатний вітчизняний педагог В. Сухомлинський вагомим засобом художньо-творчого розвитку дітей вважав творчу літературну діяльність, до якої активно залучав усіх учнів без винятку. Під час спостережень він навчав дітей схоплювати найістотніше у предметах та явищах, виділяти їх ознаки у певній послідовності, зображати ціле через подачу найхарактерніших ознак і властивостей. Уже в перший рік навчання учні Павлівської школи складали усні й письмові твори-мініатюри, а за три роки навчання кожен учень складав по 40-50 творів на теми з особистих спостережень. Крім творів, В. Сухомлинський навчав

молодших школярів складати казки, пробуджуючи в учнів інтерес до неї, активізуючи уяву та фантазію дитини й засобами прослуховування музичних творів. «Я вважаю, – писав він, – що в початковій школі ігнорується казка... Потрібно повернутися до неї! Казка – дитяча творчість. Без неї не можна уявити дитинство» [10, с. 184].

Значну увагу розвитку художньо-творчих здібностей молодших школярів приділяє Г. Тарасенко, розглядаючи його в безпосередньому зв'язку з естетичним і екологічним вихованням, на матеріалі відтворення природи в мистецтві [11, с. 7].

З метою художнього втілення дитячих почуттів до природи Г. Тарасенко пропонує, зокрема, застосовувати у виховній роботі з молодшими школярами «творчі години», суть яких полягає у виконанні учнями різноманітних творчих завдань, об'єднаних за тематичним принципом. Обов'язковими умовами організації таких занять є забезпечення варіативності вибору учнями виду творчої діяльності (словесної, музичної, графічної, предметно-пластичної тощо); створення необхідного емоційного фону для добровільного і якісного виконання школярами обраних завдань; позитивне оцінювання всіх творчих спроб дітей виразити своє ставлення до природи, стимулюючи дитячу фантазію, кмітливість, щирі емоційні прояви тощо [12, с. 87].

Суть досвіду і методики видатного вчителя Вінниччини Н.Вітковської полягає насамперед в умінні одухотворити художнє слово, малювати його засобами реальні, уявні і навіть фантастичні картини, що вельми зацікавлює дітей, пориває їх до власної творчості. З методичного боку сюди долучаються оптимальне використання засобів театралізації та інсценізації художніх літературних творів, складання казки як неперевершений засіб розвитку творчої уяви дитини, жести, міміка, ціннісно-орієнтаційна діяльність учня на уроці (практикум морального вибору), інтонування розповіді, «жива наочність», окрім дидактичної тощо.

Однією з умов розвитку художньо-творчих здібностей учнів, на думку Л. Масол, є створення естетичного середовища в навчальному закладі, що охоплюватиме естетику предметного середовища, в якому школярі зможуть реалізувати свої художньо-творчі здібності, та естетику соціально-педагогічного середовища. Школа із специфічним соціально-культурним середовищем має бути відкритою до контактів із закладами культури і мистецтв, до взаємодії з професійними та самодіяльними мистецькими колективами і відомими митцями [9]. Саме художньо-естетичні аспекти шкільного життя мають змогу нейтралізовувати зовнішні антиестетичні впливи макросередовища, засобів масової інформації, формувати естетичну свідомість учнів, розвивати їх художньо-творчі здібності.

Робота з метою художньо-творчого розвитку дітей містить такі компоненти: розвиток естетичного

сприймання, формування первинних умінь і навичок виконавської художньої діяльності, розвиток умінь та навичок вносити елементи прекрасного в навколишнє життя дитини; організація художньої діяльності у процесі навчання. Будується вона за наступними принципами: взаємозв'язку ззагальною освітньо-виховною роботою початкової школи, тобто діяльність вчителів щодо розвитку художньої творчості дітей розглядається як органічна частина загальної педагогічної роботи; зв'язку з життям – дитяча творчість пов'язана з життям і відображає в собі все розмаїття його проявів, що зумовлює варіативність змісту, форм і методів організації дитячої художньої діяльності; інтеграції різних видів мистецтва у художньому розвитку дітей, що забезпечує всебічний вплив на дитину, сприяє пізнанню предметів і явищ з різних сторін на основі сприймання дійсності і передачі створених уявою дитини образів у різних формах художньої діяльності (музичної, образотворчої, художньо-мовленнєвої, театральної-ігрової) з використанням специфічних засобів виразності засобів виразності; художньо-естетичного принципу відбору матеріалу, що визначає стратегію відбору творів, орієнтує вчителя і дитину на те, що перед ними твори мистецтва, які розкривають багатство навколишнього світу і людських відносин, народжують почуття гармонії, краси; вчать розуміти прекрасне в житті; народності і культури відповідності дозволяє ознайомити дітей з культурою різних народів світу, розкрити своєрідність, неповторність народної творчості; принцип індивідуального підходу заснований на виявленні індивідуальних відмінностей дітей і визначенні оптимальних шляхів розвитку художньо-творчих здібностей кожної дитини; принцип наступності у розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

В організації художньо-творчого розвитку молодших школярів пропонується використання наступних засобів: естетичне спілкування як особлива умова взаємодії вчителя та учня спрямована на зацікавлення дітей, розвиток у них активності, пробудження в кожній дитині віри в її творчі здібності; природа містить в собі різноманітні чуттєво-естетичні властивості і завдяки цьому має величезні можливості для розуміння дітьми багатства та розмаїття світу; мистецтво (музичне, літературне, образотворче, декоративне, театральне,) формує художньо-естетичний смак, дозволяє коригувати свій естетичний ідеал, співвідносити ціннісні орієнтири різних епох і народів; естетичний предметний простір підвищує активність, творчий характер художньої діяльності дітей, її результативність; самостійна художня діяльність дітей (музична, образотворча, художньо-ігрова) являє собою процес і засіб формування в учнів здатності відчувати, розуміти і любити мистецтво, розвитку потреби в художньо-творчій діяльності, формування світосприйняття

дитини засобами мистецтва; різноманітні види ігор: дидактичні, рухливі, сюжетно-рольові, театральні, ігри-фантазування, ігри-драматизації тощо.

З метою дослідження стану організації процесу розвитку художньо-творчих здібностей молодших школярів у практиці сучасної школи нами було проведено опитування серед вчителів початкових класів м. Вінниці. У результаті дослідження було виявлено, що більшість учителів (90 %) вважає актуальною у досягненні поставленої мети організацію заходів мистецького спрямування, таких як загальношкільні виховні заходи, свята (традиційні шкільні або народознавчі), екскурсії до мистецьких центрів, організація виставок творчих робіт, огляди дитячої художньої самодіяльності. Вагомим у художньо-творчому розвитку дітей, на думку вчителів-практиків (60 % опитованих), є організація шкільних гуртків художньої творчості, музичних ансамблів, образотворчих студій тощо. З метою художньо-творчого розвитку дітей у власній практичній діяльності вчителі (40 %) застосовують інтегративний підхід до вивчення предметів художньо-естетичного спрямування. Проте, організація художньо-творчої діяльності дітей вчителями початкової школи не розглядається як

Література:

1. Волинець Л. Художньо-естетична освіта в Японії / Л. Волинець // Мистецтво та освіта. – 2002. – № 1. – С. 28-30.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. / С.У. Гончаренко. – К.: «Либідь», 1997. – 375с.
3. Закон України «Про загальну середню освіту» Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
4. Закон України «Про освіту» Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
5. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е.П.Ильин. – СПб: «Питер», 2009. – 434 с.
6. Малахова И.А. Развитие личности / И.А. Малахова. – Минск : Издательский Дом «Белорусская наука», 2003. – 234 с.
7. Миропольська Н.Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня : теорія і практика. – К. : Парламентське видавництво. – 2002. – 204 с.
8. Постанова Кабінету міністрів України «Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»)» Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>
9. Про затвердження Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексної програми художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах (151/11) Режим доступу: http://www.yur-info.org.ua/index.php?lang_id=1&menu_id=1182&article_id=165701#
10. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. –Т. 2. – 670 с.
11. Тарасенко Г.С. Навчаємо пізнавати природу : Позакласна виовна робота з молодшими школярами. – Х. : Вид. група «Основа», 2008. – 204 с.
12. Тарасенко Г.С. Паросток: посібник для вчителя / Г.С. Тарасенко. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 144 с.
13. Указ Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти» Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
14. Указ Президента України «Про Національну програму «Діти України» Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/63/96>
15. The Education System in Norway (2000–2001) // Eurybase 2001. The information data base on Education Systems in Europe [Електронний ресурс] // <http://www.eurydice.org/Eurybase/Application>

системна робота, а сприймається як спонтанна діяльність.

Висновки. Враховуючи зазначене вище, слід зауважити, що метою технологій художньо-творчого розвитку є формування особистісно-ціннісного ставлення дітей до мистецтва та дійсності, їх світоглядних уявлень, розвиток загальних та спеціальних здібностей особистості, художньо-образного мислення. Фундаментальною основою технологій художньо-творчого розвитку дітей є розвиток емоційно-чуттєвої сфери дітей, мистецька освіта школярів (здобуття знань, розвиток навичок, оцінювання та інтерпретація художніх творів, творча художня діяльність), інтегрований підхід до проведення занять (використання естетичного компоненту у вивченні шкільних предметів), пізнавальна соціально-культурна діяльність (участь школярів у художньо-культурних проектах, програмах), надання естетичних якостей предметному простору школи. Слід зазначити, що досвід організації художньо-творчого розвитку дітей заслуговує на подальше вивчення та впровадження у практику системи освіти.